

HARBIY SOTSILOGIYANING VUJUDGA KELISHI

Askaraliyeva Nazokat Mirzatilla qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Sotsiologiya yo'nalishi talabasi.

askaraliyevanazokat0@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11212714>

Annotatsiya. Maqolada harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi, shakllanishi, harbiysotsiologik tadqiqotlarning amalga oshirilish jarayonlari tarixi, O'zbekistonda harbiy sotsiologiyaning rivojlanishi istiqbollari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sotsiologiya, harbiy madaniyat, harbiy-kasbiy faoliyat, harbiy sotsiologiya, harbiy-sotsiologik tadqiqotlar, jamiyat-davlat-armiya, "ruhiyat indeksi".

THE EMERGENCE OF MILITARY SOCIOLOGY

Abstract. The article analyzes the emergence and formation of military sociology, the history of the implementation of military sociological research, the prospects for the development of military sociology in Uzbekistan.

Key words: sociology, military culture, military-professional activity, military sociology, military-sociological research, society-state-army, "morale index".

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ВОЕННОЙ СОЦИОЛОГИИ

Аннотация. В статье анализируются возникновение и становление военной социологии, история проведения военно-социологических исследований, перспективы развития военной социологии в Узбекистане.

Ключевые слова: социология, военная культура, военно-профессиональная деятельность, военная социология, военно-социологические исследования, общество-государство-армия, «моральный индекс».

Kirish

Insoniyat hamisha tinch va osoyishta yashashga intilib kelgan. Biroq odamzod umrining aksar qismi katta-kichik konfliktlar va urushlar bilan o'tgan. Manbalarda ko'rsatilishicha, sayyoramizda 15000 ga yaqin katta-kichik urush va nizolar bo'lib o'tgan hamda ularda 3,5 mlrdga yaqin kishi halok bo'lgan [1]. Afsuski, bu kabi xunrezliklar dunyoning turli nuqtalarida hanz davom etmoqda. Urush va nizolarning kelib chiqish sabablari, uni keltirib chiqargan oqibatlari, tinchlik va barqarorlik masalalarini tadqiq etish dolzarb bo'lib qolmoqda, bunda harbiy soha va harbiy xizmatchilar faoliyatini o'rganish hamda tahlil etish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bu muammolar an'anaviy ravishda ijtimoiy fanlar, xususan harbiy-siyosiy tarix doirasida o'rganib kelingan. Yuqoridagi muammolarni yanada maqsadga muvofiq o'rganilishi ehtiyojlari esa sotsiologiyaning tarmoq sohasi bo'lgan harbiy sotsiologiyaning shakllanishi va rivojlanishiga zamin bo'ldi.

Harbiy sotsiologiya paydo bo'lishining sharoitlari umumiy sotsiologiyaning paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'liq. Tarixan dastlab harbiy sotsiologiya ijtimoiy falsafa, harbiy san'at nazariyalari "ichida" bo'lgan. Harbiy sotsiologiya umumiy sotsiologiyaning bir qismi bo'lib, u XIX asr oxiri – XX asr boshlarida sotsiologik bilimning alohida bir yo'nalishi sifatida ajralib chiqdi.

Harbiy sotsiologiyaning bu davrda vujudga kelishi o‘sha paytda harbiy mutaxassislar tomonidan XIX asr ikkinchi yarmidagi ijtimoiy-tarixiy sharoitlarni to‘g‘ri anglab olinganligi va o‘sha paytdagi ijtimoiy fanlarda falsafa va sotsiologiya g‘oyalari, tamoyillari va metodlarining ta‘siri natijasida ilmiy-ijtimoiy bilish mantiqiga ishonchning oshib borganligining natijasi edi. Bu o‘z navbatida harbiy sotsiologiyaning obykti, predmeti va funksiyalari aniqlanishini ta‘minlagan.

Harbiy kasbiy faoliyat harbiy madaniyatdan ajralmas bo‘lib, u harbiy xizmatchilarning submadaniyati, shu jumladan turmush tarzi, qadriyatlar va me‘yorlar, til, marosimlar, ramzlar, moddiy, badiiy madaniyat va san‘atni o‘z ichiga oladi. Harbiy madaniyat davlat va qurolli kuchlar tomonidan harbiy xizmatning ma‘naviy asoslarini va harbiy xizmatchilar shaxsini shakllantirish maqsadida maqsadli shakllantiriladi.

Hozirgi zamondagi harbiy sotsiologik bilimlar tarkibida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin: Birinchi (yuqori) daraja, ya‘ni harbiy sotsiologiyaning umumiy nazariyasi turli ijtimoiy birliklar, odamlarning urush va tinchlik muammosiga, mudofaa ishlariga, jamiyat va armiya, fuqarolik va harbiy tuzilmalar o‘rtasidagi o‘zaro ta‘siriga bo‘lgan munosabatini fundamental o‘rganish bilan bog‘liq. Ikkinchi daraja – maxsus (xususiy) harbiy-sotsiologik nazariyalardir. U nisbatan yaxlit ijtimoiy organizm sifatida armiya hayotining umumiy muammolarini (Qurolli Kuchlarning ijtimoiy sohasi, harbiy mehnat va uning turlari sotsiologiyasi, harbiy hayot, dam olish va boshqalar), armiya tarkibidagi jamoalarni va ularning o‘zaro ta‘siri (harbiy jamoa sotsiologiyasi, harbiy kasblar, xodimlarning turli toifalari, rasmiy va norasmiy birlashmalar, harbiy xizmatchilarning oilalari va boshqalar), askarning shaxsiyati (harbiy xizmatchi, harbiy mutaxassislar turlari, rasmiy va norasmiy rahbarlar, shaxslararo munosabatlar)ni o‘rganish bilan shug‘ullanadi.

Harbiy sotsiologiyaning uchinchi darajasi amaliy (konkret) harbiy sotsiologik tadqiqotlardir. Ularning vazifasi harbiy-ijtimoiy voqelik faktlarini, ya‘ni harbiy xizmatchilarning, Qurolli Kuchlar tarkibidagi turli jamoalarning xulq- atvori va mehnatini, shuningdek, ularning ma‘naviy hayotini – nazariy va kundalik ongini, ijtimoiy o‘zini namoyon qilishini, kayfiyatlar, vaziyat holatlari va boshqalarni o‘rganishdir.

Harbiy sotsiologiya doirasida nazariy va empirik darajalar o‘zaro chambarchas bog‘liq.

Empirik sotsiologik tadqiqot ma‘lumotlari asosida harbiy sotsiologiyaning maxsus (xususiy) va umumiy nazariyalari shakllanadi, ular o‘z navbatida empirik tadqiqotlar uchun metodologik uslub-vositalar vazifasini bajaradi. Hozirgi davrda respublikamiz Qurolli Kuchlari tizimidagi harbiy oliy o‘quv yurtlarida harbiy sotsiologiyani (fan+amaliyot+o‘quv kursi uchligida) o‘rganish, ilmiy izlanishlar olib borish, empirik sotsiologik tadqiqotlarni tashkil etish va o‘tkazish har qachongidan ham dolzarb hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy bosh Qo‘mondoni Sh.Mirziyoyevning 2018-yil 4-avgustdagi "O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining ma‘naviy-ma‘rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida" gi Qarorida "Harbiy okruglar boshqaruv apparatlarida "psixolog", "yetakchi sotsiolog" lavozimlari joriy etilishi" [4], 2019-yil 22-fevraldagi "Sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida" gi Farmonida "xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik, shuningdek, tashqi siyosat sohalarida – mamlakat mudofaa qobiliyatini, fuqarolar o‘rtasida va dinlararo tinchlik hamda totuvlikni mustahkamlashga, tashqi

siyosat sohasidagi faoliyat samaradorligini yanada oshirishga yo‘naltirilgan islohotlar to‘g‘risidagi jamoatchilik fikrini o‘rganish va tahlil qilish” [5] kabi ustuvor vazifalar belgilangan bo‘lib bu mamlakatimizda harbiy sotsiologiyaning fan-amaliyot-o‘quv kursi sifatida rivojlanishi uchun asos sifatida xizmat qiladi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, harbiy sotsiologiya fani va harbiy-sotsiologik tadqiqotlarni kelajakda izchil rivojlantirish bo‘yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

1. “Harbiy sotsiologiya” bo‘yicha davlat tilidagi adabiyotlar bazasini shakllantirish, va harbiy sotsiologik tadqiqotlar olib boruvchilar uchun mo‘ljallangan sohaga oid darslik va o‘quv qo‘llanma, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalarni hamkor tashkilotlar bilan birgalikda yaratish.

2. Harbiy faoliyat va mudofaa sohaga doir sotsiologik tadqiqot ishlarini amalga oshirish, tadqiqot natijalar asosida ilmiy maqola va monografiyalar chop etish.

3. Harbiy xizmatchilar faoliyatini takomillashtirishga doir sotsiologik tadqiqotlar olib borgan holda tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

4. Harbiy sohada "yetakchi sotsiolog" sifatida faoliyat ko‘rsatayotgan Qurolli Kuchlar xizmatchilarining qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yo‘lga qo‘yish.

5. Qurolli Kuchlar xizmatchilari va ularning oila a‘zolariga ko‘rsatilayotgan ijtimoiy xizmatning holati, muammo va kamchiliklarni empirik sotsiologik tadqiqotlar orqali o‘rganish bo‘yicha ilmiy izlanishlarni amalga oshirish.

XULOSA

Yuqorida keltirilgan ma‘lumotlar asosida xulosa o‘rnida aytish mumkinki, harbiy-sotsiologik tadqiqotlar – bu ijtimoiy tadqiqotlarning bir turi bo‘lib, empirik ma‘lumotlarni yig‘ish va ishlab chiqish metodlari, shuningdek, sotsiologik ma‘lumotni tahlil va bayon qilish asosida, harbiy tashkilotning (jamoaning) ko‘p darajali hayotiy faoliyatining har xil sohasidagi ijtimoiy jihatlari, harbiy xizmatchilar va harbiy ijtimoiy guruhlarning (urushdagi va harbiy xizmat) faoliyatida, vaj-sabablarida va munosabatlarida namoyon bo‘ladigan harbiy-ijtimoiy jarayonlar va hodisalarni o‘rganish va tahlil qilish uchun muhim ahamiyatga egadir. Shu asosda milliy armiyamizni yanada rivojlantirish va takomillashtirish borasida puxta o‘ylangan va izchil harakatlarni davom ettirishimiz darkor.

Xususan, mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning —Sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi Farmoni orqali turli sohalarda, xususan, harbiy tizimda sotsiologik tadqiqotlar o‘tkazilishi orqali harbiy tizimdagi kamchiliklar, qo‘shin tayyorlash va professional kadrlar tayyorlashda ta‘lim tizimidagi muammolar, armiyadagi harbiy texnik va qurol-yarog‘ bilan ishlashdagi salbiy holatlar, harbiy tashkilotlarning ijtimoiy tizimi va o‘zaro munosabatlarini va harbiy xizmatchilarning ijtimoiy qo‘llabquvvatlashdagi muammoli holatlarning oldi olinadi. Askarlar orasida jamoatchilik fikrini o‘rganish bugungi kun sotsiologiyasi oldida turgan juda ham qiyin masala. Bu esa O‘zbekistonda «harbiy sotsiologiya» yo‘nalishining hali rivojlanmaganligi hamda respondentlarning o‘ziga xos murakkabligi bilan bog‘liqdir.

Ammo Qurolli Kuchlar tarkibida turli ko‘rinishdagi qonunbuzarliklarning oshib borishi, sotsiologlardan bu sohada nazariy va amaliy tadqiqotlarni koplalab o‘tkazishni talab etadi. Bu esa katta kuchga ega bo‘lgan armiyani har tomonlama nazoratda ushlab turish imkonini hamda yuzaga keladigan muammolarni oldindan bashorat qilish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Shvedkov, O. Harbiy xizmatdagi sotsiologiya O. Shvedkov Mustaqil harbiy. ko'rib chiqish. - 2012. - 23 noyabr
2. Segal, D. R. Harbiy ofitserlar ta'limida sotsiologiya / D. R. Segal, M. G. Ender
3. Korf, N. A. Strategiyaga umumiy kirish, keng ma'noda tushuniladi. Harbiy fanlar falsafasi bo'yicha tadqiqotlar / N. A. Korf. – Ed. 2. – M.: URSS ,2012. – 66 b. 6 D. Qarshiyeva “HARBIY SOTSILOGIYA” darslik«Chirchiq»OTQMBYU, 2020y 224-b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 4 avgustdagi harbiy xizmatchilarning ma’naviy-ma’rifiy saviyasini oshirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida PQ-3898-sonli Qarori
5. D. Qarshiyeva “HARBIY SOTSILOGIYA” darslik«Chirchiq»OTQMBYU, 2020y 224-b.